

Х.У.Рахимова,
ЎзР Банк-молия академияси доценти, и.ф.н.

ГРИНБАНКИНГ – ЯНГИ БАНК-БИЗНЕС МОДЕЛИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЗАРУРИЯТИ

Аннотация. Ушбу мақолада тижорат банкларнинг янги бизнес – модели сифатида жаҳон амалиётида тан олинган «гринбанкинг»нинг иктисодий-ижтимоий аҳамияти очиб берилган ва уни ўзига хос услубий асослари ёритилган.

Мақолада гринбанкинг бизнес-модели банклар учун янги молиявий воситаларни тақдим этиши билан бирга глобал экологик ва ижтимоий характердаги муаммоларни ҳал этишга хизмат қилиши ва уни барча давлатларнинг банк тизимида қўллашга зарурият борлиги асосланган. Шунингдек, Ўзбекистон ҳам ушбу дунёнинг долзарб экологик-ижтимоий муаммога бефарқ эмаслиги ва айрим тижорат банклари ўзининг трансформацион жараёнида ушбу бизнес турини муҳим стратегик йўналиш сифатида белгилаб олганлиги кўрсатилган. Бундан ташқари гринбанкингни ривожлантириш бўйича илмий хулоса ва таклифлар тақдим этилган.

Калит сўзлар. Гринбанкинг, банк бизнеси, жаҳон амалиёти, банк стратегияси, яшил лойиҳалар, яшил сайёра, яшил молия, ишлаб чиқариш, даромад, таваккалчилик.

Аннотация. В статье раскрывается социально-экономическая значимость «гринбанкинга», признанного в мировой практике новой бизнес-моделью коммерческих банков, и описывается его методологическая основа.

Статья посвящена тому, что гринбанкинг бизнес-модель, наряду с предоставлением новых финансовых инструментов для банков, служит решению глобальных экологических и социальных проблем и обосновывается необходимостью ее применения в банковской системе всех стран. Кроме того, в статье рассматривается, что Узбекистану небезразличны текущие экологические и социальные проблемы мира, и некоторые коммерческие банки в процессе своей трансформации определили этот вид бизнеса как важное стратегическое направление. В заключительной части статьи были представлены научные выводы и рекомендации по развитию зеленого банкинга.

Ключевые слова. гринбанк, банковский бизнес, мировая практика, банковская стратегия, зеленая планета, зеленые проекты, зеленые финансы, производство, доход, риск

Annotation. The article reveals the socio-economic significance of "green banking", recognized in world practice as a new business model of commercial banks, and describes its methodological basis.

The article is devoted to the fact that the green banking business model, along with the provision of new financial instruments for banks, serves to solve global environmental and social problems and substantiates the need for its application in the banking system of all countries. In addition, the article considers that Uzbekistan is not indifferent to the current environmental and social problems of the world, and some commercial banks in the process of their transformation have identified this type of business as an important strategic direction. In the final part of the article, scientific conclusions and recommendations for the development of green banking were presented.

Keywords. greenbank, banking business, world practice, banking strategy, green planet, green projects, green finance, production, income, risk.

Кириш

Сайёрамизнинг келажагидан ташвиш чекаётган ва уни экологик жиҳатдан яхшилаш юзасидан фаолият олиб бораётган жаҳон ҳамжамияти, маъсул давлат органлари, нодавлат ва нотижорат ташкилот ҳамда уюшмалар шуни таъкидламоқдаларки, инсониятнинг барча соҳадаги тадбиркорлик фаолиятини янги ёндашув ва моделлар асосида ташкил қилиш зарурлигини. Жаҳон экспертларнинг маълум қилишича, ер шаримизнинг иқлими иссиқ тенденциясига эга бўлиб, бу эса, сайёрамизни экотизимини бузилишига, жумладан сув тошқинларини, қурғоқчиликни, ўрмонларни камайиб боришини, сувнинг ва хавони ифлослашини ва бошқа салбий оқибатларни келтириб чиқармоқда. Бундай салбий ўзгаришларнинг асосий манбаси - бу ер юзасида ҳаддан зиёд ишлаб чиқариш объектларнинг қўплиги ҳамда улар томонидан ишлаб чиқариш жараёнида табиатга чиқарилаётган зарарли модда ва чиқиндиларнинг талаб меъёрларидан бир неча баробар ошиб кетиши натижасидир. Бу эса, ўз навбатида инсон жамиятининг иқтисодий-ижтимоий соҳалари учун янги самарали ёндашув ва муносабатларни йўлга қўйилишини таъқозо этмоқда.

Шунингдек, ер юзида шиддат билан ривожланаётган ишлаб-чиқариш ва тадбиркорлик фаолияти ҳамда инсонларни иқтисодий-ижтимоий масалаларни ҳал этиш шакллари ҳар бир давлатдан, сиёсатчидан, тадбиркордан ва керак бўлса оддий одамдан самарали мунособат моделларини қўллашни ва “яшил маданиятни” ошириш заруриятини кўрсатмоқда. Шундай экан, яшил иқтисодиёт йўналиши бўйича тадқиқотлар олиб бориш ва амалиётга жорий этиш долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Маълумки, яшил иқтисодиётни равақ топиши учун яшил молия ва молиялаштириш амалиёти муҳим ўрин тутди, табиyki бу банкларнинг ўрни катталигидан далолат беради. Бундан хулоса қилиш мумкин, “яшил сайёра” мезонларини жорий этишида ва сайёримизни сақлаб қолишида муҳим ўрин тутиши мумкин. Масалан, лойиҳаларни молиялаштириш чоғида маълум яшил мезонлар ёрдамида “филтрдан” ўтказиши ва уни янги самарали форматда молиялаштириши мумкин. Бунинг учун банклар ўз фаолиятини қайта қўриб чиқиши ва

“гринбанкинг” қаби бизнес моделларини ўз фаолиятига тадбиқ этиши долзарб саналади.

Жаҳоннинг нуфузли ташкилотлари ҳам ушбу масалага жиддий эътибор қаратмоқда, масалан Европа иттифоқи парламенти комиссияси нафақат банк фаолиятини ташкил қилишда балки уни тартибга солиш форматига ҳам тегишли ўзгартиришлар қиритиш бўйича масала қўймоқда. Халқаро молия корпорация (IFC – International Finance Corporation) эса, бу йўналишида яқин йиллардажуда катта ишлар олиб бориб, “яшил банк” (green banking), “яшил молия” (green finance) моделларини дунё молия институтларига жорий этишга қўмақ бермоқда. Ўзбекистон ҳам ушбу давлатлар рўйхатдан жой олган мамлакат ҳисобланади. Лекин таъкидлаб ўтиш лозим яшил иқтисодиётининг мезонларига тўғри тушадиган янги банк-бизнес моделини жорий этиш маълум вақтни ва ўзига хос қўникмаларни талаб этади.

Ўзбекистон Халқаро молия корпорация билан ҳамкорликда “яшил лойиҳаларни” иқтисодиётга кенгроқ жорий этиш ва банк тизими субъектларининг фаолиятида “green banking” бизнес-моделини кенг тадбиқ этиш бўйича катта ишлар олиб бормоқда, аммо шу билан бирга, “гринбанкинг”нинг ўзига хос хусусиятларини яхши англаб ва услубий асосларини шакллантириб олишимиз долзарб масала бўлиб қолмоқда.

Асосий қисм

Сўнгги ўн йилликларда инсониятнинг кундалик сув, озиқ - овқат, фаровон яшашга бўлган юқори ва сер қиррали эҳтиёжи тез суръатларда ўсиб бўрмоқда, бу эса, ишлаб чиқариш ҳажмини ошишига ва табиатдаги мавжуд ресурслардан интенсив фойдаланишга олиб келмоқда. Бунинг натижасида табиат ва инсонлар учун зарарли бўлган чиқинди ва газларни ҳажмини ошиб боришига сабаб бўлмоқда. Дунё олимларини фикрича, ер саёрисининг экологик тизимида ташвишли ўзгаришлар рўй бераётганини ва бунинг натижасида тузатиб бўлмас салбий экологик оқибатлар келиб чиқишини башорат қилишмоқда.

1988 йилда глобал иқлим ўзгариши хавфини ва техноген омилларни баҳолаш учун Иқлим ўзгариши бўйича ҳукуматлараро эксперт гуруҳи (*Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC*) Жаҳон Метеорология Ташкилоти ва Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Атроф-муҳит дастури томонидан ташкил этилиб, кейинчалик Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош Ассамблеяси томонидан тасдиқланган.

IPCC ташкилоти иқлим ўзгариши бўйича асосий халқаро шартнома - Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Иқлим ўзгариши тўғрисидаги Асосий Конвенцияси ишига ҳисса қўшадиган ҳисоботларни тайёрлайди. IPCC ташкилотининг мақсади “атмосфера ҳавосидаги зарарли газларнинг концентрациясини иқлим тизимида хавфли антропоген аралашувни олдини оладиган даражада барқарорлаштириш”. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг қарорида айтиб ўтган баъзи сабабларга қуйидагилар киради: “Инсон фаолияти глобал ва иқлим шароитларини ўзгартириши, ҳозирги ва келажак авлодларни потенциал жиддий иқтисодий ва ижтимоий оқибатлар

билан таҳдид қилиши мумкин”, шунингдек, “Иссиқхона газларининг атмосфера концентрациясининг узлуксиз кўтарилиши глобал исишга олиб келиши, сўнгра денгиз сатҳининг кўтарилиши ва натижада барча даражаларда ўз вақтида чоралар кўрилмаса, унинг оқибатлари инсоният учун ҳалокатли бўлиши мумкин.”

Шу боис, экологияни яхшилашга хизмат қилувчи лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш ва унга зарар келтирувчи лойиҳалардан воз кечиш долзарб масала. Бу масалани ҳал этишда, дунё экспертларни хулосасига мувофиқ, молиявий институтлар марказий ўрин тутиши мумкин. Бунинг учун банклар ўз фаолиятини қайта кўриб чиқиши ва “гринбанкинг” қаби бизнес моделларни ўз фаолиятига тадбиқ этиши долзарб ҳисобланади. Дастлабки тадқиқотлар кўрсатишича, банк бизнесига “гринбанкинг” моделини мувоффақиятли жорий этиш ва тегишли ютуқларга эга бўлиш учун илмий-услубий ишларни олиб борилиши ва меъёрий ҳужжатларга таълуқли ўзгартиришларни киритиши зарур бўлади.

Жаҳон ва мамлакатларнинг банк тизимлари ресурсларни қайта тақсимланишида ва лойиҳаларни молиялаштиришда қатта роль ўйнашини кўриш мумкин, демак лойиҳаларни молиялаштириш чоғида маълум филтрдан ўтказиш ва уни янги форматда молиялаштириш мумкинлигини жаҳон амалиёти кўрсатмоқда. Жаҳон банк амалиётида яшил лойиҳаларни молиялаштиришни рағбатлантириш мақсадида “Яшил молия соҳасидаги битимлар” қаби номинацияларни қўйилиши ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эгадир.

“Яшил банк” деганда банк амалиётида ишлаб чиқариш объектларининг атроф-муҳитга зарарли таъсирини камайтиришга ва ресурсларни тежайдиган технологиялардан фойдаланишга қаратилган молиялаштириш механизмларини ва хизмат турларини амалиётга жорий этишни назарда тутати.

Ушбу масалага Европа иттифоқи парламенти комиссияси томонидан жиддий эътибор қаратилиб, банк фаолиятини тартибга солиш форматига ҳам тегишли ўзгартиришлар киритиш бўйича муҳокамаларни олиб бормоқда.

Ривожланаётган мамлакатларга доимий равишда хусусий сармоялар оқимини таъминлаш мақсадида Жаҳон банки таркибига кирувчи Халқаро молия корпорацияси (IFC – International Finance Corporation) 1956 йилда ташкил этилган. Ҳозирда IFC ташкилоти жаҳон банк-молия соҳасидаги етакчи халқаро консалтинг компанияси ҳисобланади. IFC ташкилоти самарали ва замонавий бизнес моделларни жорий этишда ва бу соҳадаги мавжуд хатарларни бошқариш бўйича колсалтинг ва молиявий хизматларни тақдим этади, хусусий секторни инновацион ривожлантириш бўйича ўз маслаҳатини ва ёрдамини беради. Шунингдек, учинчи шахсларни инвестицияларини жалб этиб, ривожланиб келаётган давлатларда лойиҳаларни молиялаштиришда қўмагини беради.

Ҳозирда IFC корпорацияси 100 дан ортиқ ривожланаётган мамлакатларда компания ва молия институтларни ривожланишига ва янги иш ўринларни яратилишига, солиқ тушумларни янги манбаларини шакллантиришга, корпоратив бошқарув ва атроф-муҳит кўрсаткичларини яхшиланишига ўз ҳиссаларини қўшиб келаётган халқаро институт ҳисобланади.

IFC корпорацияси 2019 йил молиявий йил натижаларига кўра ривожланиб келаётган давлатларга ажратган узоқ муддатли молиялаштириш ҳажми 19 млрд. АҚШ долларини ташкил қилган бўлса, 2020 йилда эса, IFC компанияси ривожланаётган мамлакатлардаги хусусий компаниялар ва молия институтларига 22 миллиард АҚШ долларли сармоя киритди¹. Компания шу ҳатти-ҳаракати билан қамбағалликни бартараф этиш учун ва умумий ҳаёт тарзини яхшилаш бўйича хусусий секторни қатта имкониятини жалб этмоқда.

Ўзбекистон иқтисодиётида яшил иқтисодиётини ривожлантиришдаги IFC корпорациясини ўрнига баҳо берадиган бўлсак, таъқидлаб ўтиш лозим унинг ёрдамида республикада катта-катта лойиҳалар амалга оширилмоқда ва молиялаштириш билан боғлиқ масалаларни ҳал этилишида кўмак бермоқда. Шунингдек, IFC компанияси мамлакат молия бозорини янада ривожлантиришига ва диверсификация қилинишига, кредит олиш имкониятларини кенгайтиришига ҳамда энергетика ва соғлиқни сақлаш соҳаларига давлат-хусусий шериклик (ДХШ) пилот лойиҳаларини тузишда сезиларли даражада ёрдам бермоқда. Бунинг натижасида, Ўзбекистон иқтисодиётининг хусусий секторига капитал ва халқаро тажрибани жалб қилишга катта ҳисса қўшмоқда.

IFC корпорацияси қишлоқ хўжалик соҳасига минерал ўғитлар ишлаб чиқарадиган АЖ «Indorama Kokand Fertilizers and Chemicals»ни заводини тежамкор технологияларни қўллаш асосида модернизация қилиш учун узоқ муддатли 12,5 млн. АҚШ доллар миқдорида кредит ажратди, бунинг натижасида янги иш ўринлар яратилмоқда, энергия тежамли технологиялар қўлланилмоқда, давлатни ва қўшни давлатларни қишлоқ хўжалигини минерал ўғитларга бўлган талаби қондирилмоқда ва мамлакатимизни экспорт тушуми оширилмоқда.

Шунингдек, IFC корпорацияси республикадаги аксарият банклари билан қўп қиррали ҳамкорлик ўрнатган, шу жумладан “гринбанкинг” соҳаси бўйича ҳам. Жумладан, 2018 йилдан буён Ўзбекистоннинг йирик банкларидан бири ҳисобланган АТБ «Ипак Йули» банки шундай ҳамкорликни ўрнатган банк ҳисобланади. Ушбу банкнинг амалиётида биринчи марта 15 млн АҚШ доллар миқдорида ўзбек “Сўм” бирлигида хусусий секторни самарадор ва энергия тежамкор лойиҳаларни молиялаштириш учун ажратилди. Бунинг натижасида банкнинг валюта рискинни осон бошқарилишига ва “яшил иқтисодиёт”ни раванга учун кичик бизнес ва тадбиркорларга кенг миқдорда кредит ажратиш имкони ошди. IFC компанияси ва АТБ «Ипак Йули» томонидан тузилган битимга мувофиқ, уларнинг ўртасида валюта своп операциялари Халқаро своп ва деривативлар ассоциациясини (ISDA) бош келишувига мувофиқ амалга оширилиши кўзда тутилган. АТБ «Ипак Йули» банки учун бундай битим чет эл валютасидаги ресурсларини хеджирлашга имкон беради ва актив ҳамда пассив қисмини мувофиқлаштириш имконини яратади. Шунингдек, IFC компанияси мамлакат давлат банкларини ўзгартириш ва хусусийлаштириш соҳасида ҳамда

¹ <https://evolvelium.com/ecology/ekologicheskie-problemy-uzbekistana>

“гринбанкинг” бизнес-моделини қўллаш бўйича консалтинг дастурларини амалга оширмоқда.

Халқаро молия қорпорация ҳамкорлигида республика АТБ “Ўзсаноатқурилишбанки” “greenbanking” бизнес моделини биринчилардан бўлиб амалиётига жорий этмоқда. Банк замонавий ижтимоий-иқтисодий талаблар асосида банкнинг янги бизнес модели ишлаб чиқди. Бунда банк миқозлари учун бизнес жараёнларни оптималлаштириш энг асосий мезон бўлса, банк учун, унинг даромадидан ташқари экологик манфаатни ҳам маълум мезонлар асосида баҳолаши керак бўлади. Шунинг эътиборига олган ҳолда IFC консультантлари билан ҳамкорликда халқаро талабларга мос сотув ва хизмат кўрсатиш тизимлари амалга татбиқ этилмоқда ва зарурий экотизим ишлаб чиқилмоқда. Трансформациянинг эътиборига лойиқ жиҳати – Марказий Осиёда биринчи бўлиб “Ўзсаноатқурилишбанк”да “green bank” тамойиллари жорий этилмоқда. Бугунги кунда “greenbanking” бизнес моделини жорий қилиш учун зарур экотизим, янги банк маҳсулотлари ва уларни сотиш механизмлари ишлаб чиқилмоқда ҳамда мутахассисларни бу соҳадаги билим ва кўникмаларини оширмоқдалар.

2019 йил 4 октябрда Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан “2019-2030-йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” №-4477-сонли қарори қабул қилинди ва унга мувофиқ гринбанкингни ривожлантиришга таълуқли қуйидаги вазифалар муҳим аҳамиятга эга. Улар қуйидагилар:

-технологик модернизациялаш ва молиявий механизмларни ривожлантириш орқали иқтисодиётнинг энергия самарадорлигини ошириш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш;

-давлат инвестициялари ва харажатларининг устувор йўналишларига илғор халқаро стандартларга асосланган “яшил” мезонларни киритиш;

-давлат томонидан рағбатлантириш механизмларини, давлат-хусусий шерикчиликни ривожлантириш ҳамда халқаро молиявий институтлар билан ҳамкорликни фаоллаштириш орқали “яшил” иқтисодиётга ўтиш йўналишлари бўйича тажриба-синов лойиҳаларини амалга оширишга кўмаклашиш қаби масалалардир.

Юқорида белгиланган вазифалар бошқа давлатлар амалиётида қуйидагича ҳал этилишини кўриш мумкин. Масалан, тижорат банкларида “яшил банк” мезонларини қўллашда марказий банklar муҳим ўрин тутди ва улар томонидан яшил молия бозорларини ривожлантириш ва яшил лойиҳаларни рағбатлантириш учун ўзига хос тартибга солувчи меъёр ва чораларни ишлаб чиққилган. Улар асосан тижорат банкларини яшил лойиҳаларни молиялаштириш чоғида иқтисодий-молиявий манфатга эга бўлади, бу арзон ресурсларни тақдим этиши, фоизларга субсидиялар бериши, номинациялар орқали нуфузини ошириш ва ҳ.к. киритиш мумкин. Маълумки, бозор субъектларнинг манфаатлари билан сайёрамизни экотизим манфаатлари ўртасида тесқари боғланиш мавжуд, яъни субъектларнинг даромад орақасидан қувиш натижасида чегараланган табиий ресурсларнинг қисқарилиши ва

экотизимни бузилишини қўришимиз мумкин. Масалан, Хитой, Корея, Бангладеш ва Германия сингари дунёнинг айрим мамлакатларида яшил кредитни ривожлантириш тажрибаси қўрилганда яшил кредитни қўллашдаги қийинчиликларни ҳал этилишида, масалан, истеъмолчиларнинг тоза бўлмаган ёки талабга жавоб бермайдиган маҳсулотларни ишлаб чиқриш субъектларига нисбатан бойкот қилиш ва бу борадаги хабардорлигни ошириш орқали зарарли лойиҳаларга чек қўйиши ва яшил мезонларини ўзида мужассам этган лойиҳаларни иқтисодий ва сиёсий нуқтаи назаридан давлат томонидан қўллаб-қувватланишини таъминлайди. Шу таърика корхоналарга тоза ишлаб чиқариш харажатларини пасайтиришга давлат қўллаб-қувватлайди.

Шуни ҳулоса қилиш керак, 2019 йил 4 октябрдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг юқорида қайд этилган 4477-сонли қарорида белгиланган вазифаларни ҳал этилишида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг доминант функция бўлишини таъқозо этади ва у томонидан гринбанкинг банк-бизнес моделини ташкил қилиш ва тартибга солиш меъёрий асослари мустаҳкам ишлаб чиқилган бўлиши ва яшил банкинг доирасига кировчи лойиҳаларни аниқ мезонлари ишлаб чиқилган бўлиши керак.

Хулоса ва таклифлар

Гринбанкинг соҳасида олиб борилган тадқиқотлар шуни қўрсатмоқда ва қуйидаги хулоса ҳамда таклифларни шакллантиришга асос бўлди:

- Гринбанкинг банк фаолиятига бевосита боғлаган ҳолда мақола тақдим этилган бўлишига қарамасдан, ушбу бизнес- модел давлат доирасида керак бўлса дунё миқёсида комплекс ва тизимли ёндашув асосида тадбиқ этишини талаб этади. Бунда давлат ва ушбу йўналишда фаолият юритаётган нуфузли жаҳон институтлари глобал даражасига таъсир этишга қодир бўлган тегишли меъёрий ҳужжатларни қабул қилиш ва ягона тартиб ва меъёрларни ишлаб чиқилишини таъқозо этади;

- Ўзбекистон иқтисодиётида гринбанкинг соҳасини тартибга солувчи меъёрий ҳужжатларни шакллантириш ва бундан ташқари ривожлантириш юзасидан рағбатлантирувчи иқтисодий механизмлардан ва воситалардан самарали фойдаланиш зарур бўлади;

- Ўзбекистон Республикасида гринбанкинг бизнес-моделини қўлланишини самарасини белгиловчи тизимли қўрсаткичларини мониторингини юритиш мақсадга мувофиқ бўлади ва шу орқали банкларнинг бу соҳадаги фаоллигига баҳо бериш ва уларни нуфузини қўтариш бўйича рейтинг қўрсаткичларини тадбиқ этилиши мақсадга мувофиқ бўлади;

- Ўзбекистонда гринбанкингни ривожлантириш юқори малакали мутахассисларга боғлиқ бўлади, бунинг учун олий таълим юртларида бу соҳа мутахассисларни тайёрлаш бўйича ўзига хос ўқув методологик ишларни фаоллаштириш мақсадга мувофиқ. Шу жойда бир маълумот сифатида айтиб ўтиш мақсадга мувофиқ, Ўзбекистон банк-молия академияси бу йўналишда ўз фаолитини бошлаб юборди ва ҳозирда ушбу фанни банк соҳаси учун

тайёрланаётган мутахассисларининг ўқув дастурларида муҳим жойни эгаллаш учу ҳаракат қилмоқда;

- Ўзбекистон иқтисодиёти ва унинг соҳалари стратегик ривожланиш моделини услубий асосларини ўзлаштирилган ҳолда ва уни амалий натижаларини қўрган ҳолда, ўйламизки бу соҳани ривожлантириш борасида олиб борилаётган фаолиятлар ўз самарасини кўрсата бошлайди ва Ўзбекистон экологик тоза давлатлар рўйхатидан нуфузли жой олади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. 2019 йил 4 октябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019 — 2030-йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” 4477- сонли қарори;

2. «Зеленое финансирование» в России: создание возможностей для «зеленых» инвестиций аналитическая записка. Адриана Дамианова (Adriana Damianova) Эва Гуттиэрез (Eva Gutierrez) Екатерина Левитанская (Katerina Levitanskaya) Гаянэ Минасян (Gayane Minasyan) Владислава Немова (Vladislava Nemova) Москва, Россия. 2018 Группа Всемирного банка 35 -90 б.

3. Khan Touhidul Alam, Naim Md. Julker. Islam Rashedul, Begum Khadiza RJOAS, 1(61), January 2017 Green banking: Bangladesh perspective and international experiences. 2018. 10-15.

4. Bihari, S. (2011). Green banking-towards socially responsible banking in India. International Journal of Business Insights and Transformation, 4(1), 84-87.

5. Zhang, B., Yang, Y., & Bi, J. (2011). Tracking the implementation of green credit policy in China: Top-down perspective and bottom-up reform. Journal of environmental management, 92(4), 1321-1327.

6. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvman.2010.12.019>